

УДК 343.97

О.М. МОЇСЄВ, канд. юрид. наук, доц.,
Донецький національний університет

ЕКСПЕРТНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ОЗНАКИ, ВИЗНАЧЕННЯ, ЗМІСТ

Ключові слова: експертні технології

Сьогодні провідні криміналісти – науковці та практики (М.Я. Сегай, Н.І. Клименко, В.Я. Колдін та ін.) указують на необхідність упровадження експертних технологій, що спрямовані на вдосконалення судово-експертної діяльності шляхом оптимізації застосування матеріально-технічного, науково-методичного, кадрового потенціалу судово-експертних установ.

Однак, не зважаючи на чисельність наукових публікацій, не можна вважати усталеним визначення поняття експертних технологій, їх ознак та змісту. Такий стан заважає ефективному застосуванню засобів судових експертиз у слідчій та судовій практиці.

Результативність судово-експертної діяльності зумовлюється ефективною взаємодією між замовниками експертного дослідження (яким можуть бути правоохоронні та судові органи, адвокати, захисники та особи, які самостійно захищають свої інтереси, органи нотаріату, митниці, а також підприємства установи організації і громадяни [1]), з одного боку, та з іншого – працівниками судово-експертних установ при виконанні складних комісійних експертиз, розробці нових та вдосконаленні існуючих експертних методик, у профілактичній роботі. Зростає роль керівника судово-експертної установи як організатора та контролера вірного та оптимального застосування системи засобів судових експертиз для розв'язання конкретного завдання. Таким чином, поняття експертної технології впливає з необхідності створення узагальнюючої структури, яка би поєднувала процеси призначення, проведення та оцінки результатів судових експертиз, орга-

нізації та оптимізації експертного, науково-методичного та профілактичного напрямків судово-експертної діяльності.

Проблемі визначення поняття експертної технології приділяли увагу багато авторів, серед яких Р.С. Белкін [2], Н.А. Замараєва [3], А.М. Зінін і Н.П. Майлис [4], Н.І. Клименко [5], В.Я. Колдін і О.А. Крестовніков [6], М.Я. Сегай і В.К. Стринжа [7], М.Г. Щербаковський [8] та ін.

Уперше поняття «експертні технології» розкривається в роботі [7], де М.Я. Сегай зі В.К. Стринжею під експертною технологією розуміють: а) сукупність правил, прийомів та засобів найбільш раціональної та ефективної організації провадження судових експертиз у державних судово-експертних установах; б) описання технологічних схем, процесів, карток; в) розробку загальних та окремих положень з подальшого вдосконалення вказаних правил, прийомів, засобів, технологічних схем, процесів, карток [7, с.3]. Поняття експертних технологій уточнюється в роботах [3; 4, с.46-47; 8] та ін. Але й досі не існує визначення поняття експертної технології, яке б уміщувало сучасні погляди на цей управлінський засіб у судово-експертній діяльності. Тому метою статті є визначення змістовних ознак експертних технологій та уточнення цього наукового поняття. Новизна роботи полягає у розгляді експертних технологій в якості алгоритмів управління в судово-експертній діяльності, а також виокремленні їх специфічних ознак.

У наукових працях вживаються терміни «експертна технологія» ([2, с.261; 7]) та ін., «технологія експертної діяльності» ([6]), «технологія експертного провадження» ([7, с.4]) для позначення алгоритму вирішення завдань судово-експертної діяльності. Проведемо порівняння семантичного змісту цих термінів із змістом тих завдань, що ставляться в перебігу судово-експертної діяльності. Головною її метою визнається забезпечення правосуддя незалежною, об'єктивною і кваліфікованою експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки

і техніки (ст.8 Закону України «Про судову експертизу» [9]). Однак, таке забезпечення не є можливим без існування самостійних напрямків, які існують у структурі судово-експертної діяльності – це поряд із проведенням судових експертиз, напрямки науково-методичний та профілактичний. Тому не зовсім зручно говорити про «технологію судово-експертної діяльності», за осяжністю змісту цього поняття, не вбачаючи конкретного її напрямку та конкретних завдань на розв'язання засобами судових експертиз. Відповідно до них експертна технологія, як інструмент організації та оптимізації діяльності в галузі судової експертизи, повинна відображати шляхи вирішення конкретних завдань експертного, науково-методичного чи профілактичного напрямків. Також не зовсім зручним вбачається термін «технологія експертного провадження», тому що він дублює поняття експертної технології, яке пристосоване до певного рівня завдань судово-експертної діяльності.

Варто зауважити, що завдання судово-експертної діяльності розподіляються за видами – експертні, науково-методичні та профілактичні, а також за рівнями – від найвищого (відповідно до виду завдань судово-експертної діяльності) – до нижчого (вирішення типових завдань судово-експертної діяльності) та найнижчого (конкретні завдання судово-експертної діяльності).

Тому вживання термінів «технологія експертної діяльності» та «технологія експертного провадження» вбачається зайвим. У подальшому ми застосовуємо термін «експертні технології» для позначення засобів вирішення експертних завдань різних видів та рівнів. Поняття «експертні технології» за своїм семантичним змістом відбиває принцип конкретності, тобто спрямованості цього засобу управління на вирішення певного завдання, що поставлене перед суб'єктом судово-експертної діяльності.

На підставі аналізу змісту судово-експертної діяльності проведемо виокремлення ознак експертних технологій, які вба-

чаються суттєвими для визначення цього наукового поняття. Ознаки нами розуміються як проявлення властивостей, які притаманні об'єкту дослідження, чи його внутрішньої структури, які можна спостерігати та за якими він вивчається. В даному контексті об'єктом дослідження стають експертні технології як управлінські засоби вирішення завдань судово-експертної діяльності. Властивості експертних технологій визначаються їх правничою природою, управлінським змістом, пов'язаним із роботою судово-експертних установ, та кадровим забезпеченням судово-експертної діяльності. В структурі експертних технологій можна виокремити елементи організаційного, кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення роботи з розв'язання поставленого завдання.

Враховуючи такий підхід ознакою експертних технологій можна назвати їх належність до судово-експертної діяльності, на відміну від експертних технологій в інших видах людської діяльності. Така належність означає їх застосування в експертній, науково-методичній, профілактичній роботі, що регулюється відповідною нормативно-правовою базою та здійснюються працівниками судово-експертних установ, а також окремими експертами. Таким чином, ознака належності до судово-експертної діяльності відбиває правничі, управлінські, суб'єктні властивості експертних технологій, а також специфіку завдань, для вирішення яких вони застосовуються.

Судово-експертна діяльність нерозривно поєднана з діяльністю слідчою та судовою, у сенсі підпорядкованості та взаємозалежності їх цілей [10]. Судово-експертна діяльність спрямована на забезпечення правосуддя об'єктивними та достовірними результатами досліджень у напрямках експертному, науково-методичному, профілактичному. Ці результати можна представити як факти та обставини, що встановлюються провадженням судових експертиз, як експертні методики, рекомендації науково-методичного та профі-

лактичного характеру – тобто, певною інформацією, яка має значення для діяльності судово-експертної, слідчої та судової та повинна бути повною, об'єктивною та достовірною. Таким чином, результат судово-експертної діяльності може бути виражений з точки зору інформаційного підходу. Переносючи цей погляд на експертні технології як управлінські засоби в судово-експертній діяльності, можна визнати їх спрямованість на забезпечення такою інформацією замовника (суб'єкта слідчої та судової діяльності). Тоді ознакою експертних технологій, яка впливає з її належності до судово-експертної діяльності, стає специфічне завдання їх застосування – забезпечення здобуття максимального обсягу об'єктивної та достовірної інформації, яка вилучається та опрацьовується в ході досліджень та має значення для замовника. Ця ознака застосування експертних технологій взаємопов'язана з критерієм оптимізації в них, який формулюється як мінімізація ризику втрати інформації, що має значення для розв'язання завдань експертного дослідження [11].

Належність до судово-експертної діяльності за необхідністю тягне те, що експертні технології посідають певне місце в системі засобів, які використовуються в судово-експертних установах та окремими експертами при розв'язанні поставлених завдань. Як елемент системи судово-експертної діяльності, експертні технології мають власну структуру, яка складається з наступних змістовних блоків [12]: конкретизації завдань на застосування експертної технології, визначення оптимального порядку застосування окремих експертних методик, управління застосуванням окремими експертними методиками, формування висновку за результатами досліджень.

Необхідність блоку конкретизації завдань в експертних технологіях полягає в тому, що замовник судової експертизи, за відсутністю спеціальних знань, не завжди повною мірою може передбачити всі можливості експертного дослідження наданого об'єкту. Тому

уточнення та доповнення завдання часто відбувається за ініціативою суб'єкта експертної технології, що й відображається даним блоком.

Блок визначення оптимального порядку застосування окремих експертних методик означає вибір шляхів вирішення завдання що поставлене та уточнене, з багатьох альтернатив. Головним у цьому блоці є набір критеріїв, за якими суб'єкт експертної технології обирає оптимальний шлях, виходячи з принципів повноти та всебічності дослідження, та, разом із тим, пріоритетність не руйнуючих експертних методів, перед тими, що потребують видозміни чи знищення об'єкту дослідження. Тому цей блок варто перейменувати в «блок критеріїв оптимізації застосування експертних методик». Таке позначення цього елементу експертних технологій точніше передає необхідність оптимізації експертного дослідження за визначеними критеріями.

Блок управління застосуванням окремих експертних методик відображає операційну складову експертних технологій. Суб'єкт експертної технології складає передбачені управлінські документи – технологічні та операційні карти, які відображають зміст та послідовність дій усіх учасників даної експертної роботи. Технологічні та операційні карти також допомагають контролювати та вчасно корегувати хід роботи, з метою досягнення достовірного, точного та об'єктивного результату.

Формування висновку за результатами досліджень – завершальний блок експертних технологій. Він зумовлений необхідністю зрозумілої для замовників – не спеціалістів – форми висновків за результатами проведених досліджень. Така вимога до репрезентації результатів проведеної роботи позначається як інтерпретація [10] та потребує особливої уваги. Тому блок формування висновку посідає важливе місце в експертних технологіях.

Тобто, експертна технологія є елементом структури судово-експертної діяльності, але

й вона сама структурована, причому структура судово-експертної діяльності та структура експертних технологій взаємопов'язані та взаємозумовлені. Таке поєднання зовнішньої (судово-експертна діяльність) та внутрішньої (експертна технологія) структур визначається як системність [13] (на це вказує Н.І. Клименко в роботі [5, с.142]). Таким чином, можна бачити, що експертні технології характеризуються ознакою системності, як відображення наявності їх власної структури та визначення їх місця в структурі засобів судово-експертної діяльності.

Із правової природи експертних технологій випливає їх наступна ознака – спеціальний суб'єкт. Ураховуючи основні напрямки судово-експертної діяльності, вочевидь, що в застосуванні експертних технологій завжди бере участь керівник судово-експертної установи (чи його заступник з експертної та з наукової роботи), керівник підрозділу, в якому вирішується завдання, що поставлене, керівник комісії експертів або інша особа, за дорученням керівника судово-експертної установи. Тому осіб керівного складу судово-експертної установи можна віднести до суб'єктів експертних технологій (за напрямком організаційно-управлінської діяльності при їх застосуванні).

Роботу за експертним напрямком виконують як окремі експерти, так і комісії судових експертів (наприклад, при виконанні комісійних комплексних експертиз). Тому вони теж належать до суб'єктів експертних технологій.

За напрямком науково-методичної роботи діють колективи науковців у складі працівників судово-експертної установи (її підрозділів). Ці колективи (підрозділи судово-експертної установи) можуть створюватися як для вирішення завдань постійного характеру, так і для розв'язання поточних конкретних завдань, тобто, призначатися за ситуативним принципом. Таким чином, колективи науковців (постійні та тимчасові) також відносяться до суб'єктів експертних технологій.

Завдання профілактичного напрямку можуть вирішувати як експерти чи комісії ек-

пертів, так і наукові колективи. Тобто, цей напрямок судово-експертної діяльності забезпечується вказаними суб'єктами експертних технологій.

Таким чином, спеціальний суб'єкт (особа керівного складу судово-експертної установи, комісія експертів, експерт, колектив науковців) стає ознакою, яка віддзеркалює правничу природу, специфіку завдань і структуру експертних технологій.

Експертні технології застосовуються з метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності при вирішенні її конкретних завдань. Ефективність досягається шляхом оптимального застосування наявних ресурсів (матеріальних, технічних і фінансових, трудових, інтелектуальних, нормативно-правових). Тобто, експертні технології пристосовуються для умов конкретного експертного провадження чи іншої роботи. Вбачаючи багатоваріантність шляхів досягнення конкретної мети, в структурі експертних технологій міститься блок критеріїв оптимізації, які призначені до обирання оптимального шляху (найбільш дієвих методик) у конкретній судово-експертній ситуації що склалася. Таким чином, експертні технології дозволяють ураховувати конкретні умови та ситуації, тобто, адаптувати діяльність суб'єкта до них. Отже, адаптивність стає ознакою експертних технологій, яка відображає їх оптимізуючу роль у судово-експертній діяльності.

Ознаки експертних технологій – належність до судово-експертної діяльності, специфічне завдання їх застосування – забезпечення здобуття максимального обсягу об'єктивної та достовірної інформації, системність, спеціальний суб'єкт, адаптивність – складають сукупність необхідних і достатніх ознак цього наукового поняття.

На підставі узагальнення ознак, що виділені, пропонується таке уточнене визначення поняття експертної технології – це система управлінських заходів із оптимального використання наявних ресурсів (матеріальних, технічних та фінансових, трудових, інтелек-

туальних, нормативно-правових) у процесі вирішення завдання судово-експертної діяльності.

Ознака експертних технологій – належність до судово-експертної діяльності – відображається найменуванням цього поняття. В ньому «експертна» позначає віднесеність до судово-експертної діяльності, а також відображає іншу ознаку – процесуального суб'єкта (особу керівного складу судово-експертної установи, комісію експертів, експерта, колектив науковців) та позначає процесуальну регламентацію його роботи.

Ознака, що означає специфічне завдання їх застосування – забезпечення здобуття максимального обсягу об'єктивної та достовірної інформації – міститься у змісті поняття «управлінські засоби», оскільки вони завжди спрямовуються на забезпечення об'єктивності, достовірності та повноти інформації, що складає результати судово-експертної діяльності.

Ознака системності відображається прямою вказівкою, а також переліком елементів системи експертної технології (управлінські заходи, наявні ресурси).

Адаптивність як ознака експертних технологій відображається оптимізацією вирішення завдання відповідно до критеріїв, які потребують окремого визначення у кожній конкретній ситуації. Тобто, експертна технологія пристосовується до умов, у яких діє суб'єкт судово-експертної діяльності. Наприклад, за експертними технологіями, при розв'язанні особливо складних завдань, за ініціативою судового експерта можуть залучатися фахівці, обладнання, інформаційні бази і т.п. науково-дослідних та інших установ, підприємств, організацій. [14].

Таким чином, запропоноване визначення експертних технологій за лаконічною формою відображає сучасні погляди на ознаки цього наукового поняття.

До їх змісту входять блоки конкретизації завдань на застосування експертної технології, критеріїв оптимізації застосування експертних методик, управління наявними ресур-

сами (матеріальними, технічними та фінансовими, трудовими, інтелектуальними, нормативно-правовими), формування висновку за результатами досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Міністерства юстиції України «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз» : від 08.10.1998 р., № 53/5 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – Ст. 1715.
2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – 2-е изд. доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
3. Замаараева Н. А. Понятие, структура экспертной технологии / Н. А. Замаараева // Актуальные вопросы организации и производства судебных экспертиз : материалы школы-семинара (Санкт-Петербург, 26-29 мая 1998 г.) // ИОРФ. - 1999. – С. 29-41.
4. Зинин А. М. Судебная экспертиза / А. М. Зинин, Н. П. Майлис. – М. : Право и закон ; Юрайт-Издат, 2002. – 320 с.
5. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій / Н. І. Клименко. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 528 с.
6. Колдин В. Я. Судебно-экспертные науки и технологии / В. Я. Колдин, О. А. Крестовников // Теория и практика судебной экспертизы. – М.: МЮ РФ, 2006. – № 1. – С. 12-19.
7. Сегай М. Я. Актуальные проблемы экспертной технологии в условиях НТР / М. Я. Сегай, В. К. Стринжа // КиСЭ. – 1984. – Вып. 29. – С. 3-7.
8. Щербаковский М. Г. Принципы создания судебно-экспертных технологий / М. Г. Щербаковский // Актуальные проблемы криминалистики : материалы международной науч.-практ. конф. – Х. : ГРИФ, 2003. – С. 276-279.
9. Закон України «Про судову експертизу» : від 25.02.1994 р., № 4038-ХІІ // ВВР України. – 1994. - № 28. -Ст. 232 (із змінами та доповненнями).
10. Моїсеєв О. М. Гносеологічний зміст судово-експертної діяльності / О. М.

Моїсєєв, І. С. Рев'яков // Правничий часопис Донецького університету. - 2007. - № 1. - С. 61-67.

11. Моїсєєв О. М. Експертна технологія і критерії оптимізації її застосування // О. М. Моїсєєв / Криміналістичні та процесуальні проблеми, що виникають під час проведення слідчих дій: матеріали міжнародної наук.-практ. конф.; м. Донецьк, 24 листоп. 2006 р. - Донецьк : ТОВ Норд Комп'ютер, 2006. - С. 386-390.

12. Моїсєєв О. М. Комплексний підхід до

визначення та структури експертної технології / О. М. Моїсєєв // Право і безпека. - 2003. - Т. 2. - № 2. - С. 119-123.

13. Большая советская энциклопедия [В 30-ти т.] / гл. ред. А.М. Прохоров. - Изд 3-е. - М. : Советская энциклопедия, 1978. - Т. 23. - С. 463-464.

14. Моїсєєв О. М. Використання експертами державних судово-експертних установ стороннього науково-технічного обладнання / О. М. Моїсєєв // Правничий часопис Донецького університету. - 2003. - № 1. - С. 67-69.

Моїсєєв О. М. Експертні технології: ознаки, визначення, зміст / О. М. Моїсєєв // Форум права. - 2008. - № 3. - С. 362-367 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08matovz.pdf>

Розглядаються експертні технології як системи оптимізації судово-експертної діяльності. Виокремлюються їх ознаки, на підставі чого уточнюється наукове визначення цього поняття. Доводиться, що до змісту експертних технологій входять блоки: критеріїв оптимізації застосування експертних методик, управління наявними ресурсами, конкретизації завдань на експертне дослідження, а також формування висновку за результатами досліджень.

Моїсєєв А.М. Экспертные технологии: признаки, определение, содержание

Рассматриваются экспертные технологии как системы оптимизации судебно-экспертной деятельности. Произведено выделение их признаков, на основе чего уточняется научное определение этого понятия. Доказывается, что содержание экспертных технологий составляют блоки: критериев оптимизации применения экспертных методик, управления имеющимися ресурсами, конкретизации заданий на экспертное исследование, а также формирования вывода по результатам исследований.

Moiseev A.M. Expert Technologies: Signs, Definition, Maintenance

It is examined the expert technologies like a system of optimization of the judicial-expert activity. It's made the picking out of these signs, on the base of which it is amplified the scientific definition of this concept. It is proved that the maintenance of expert technologies includes of the blocks: optimization criteria's of the application expert methodic, manage of the available resources, the concretization of the tasks for the expert investigation and the formation of the conclusion according of the research results.